УДК 35:17.022.1:001.891.3(4)
doi 10.33287/102003

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Анастасія Андріївна
аспірант ДРІДУ НАДУ

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

Розглядаються теоретичні засади формування поняття «цінність» як соціального феномену; зосереджується увага на питанні комплексного дослідження європейських цінностей через призму цінностей політичного простору, які здатні допомогти Україні у здійсненні демократичних реформ. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу європейських та українських цінностей, детально описується ментальна культура українських громадян.

Ключові слова: цінності, державна політика, реформування, демократія, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Україна потребує проведення системних політико-правових та економічних перетворень. Ці зміни спрямовані на зближення України з ЄС та впровадження європейських цінностей і стандартів у державну політику України.

Більше ніж половина населення України налаштована на життя за європейськими цінностями, які, на думку М. Пірена, не що інше, як стандарти певних технологічних процедур у різних сферах життя суспільства і діяльності держави [3, с. 78 – 90].

Державна влада в Україні спрямувала свої зусилля на втілення європейських стандартів життя в нашій країні через реалізацію напрацьованої Нацрадою «Стратегії – 2020», яка передбачає втілення в життя шістдесяти двох реформ як умови виконання Угоди про асоціацію України з ЄС. Подальша євроінтеграція та зайняття гідного місця в європейському просторі з його системою цінностей вимагають взаємодії від всіх органів влади та суспільства.

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» зазначається, що Революція гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. У документі зосереджено увагу на тому, що саме гідність є базовим складником характеру українського народу. Проте шлях до реалізації зазначених цінностей є досить непростим [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на глибоке дослідження поняття «цінність» та впровадження європейських цінностей у політичне життя суспільства вчені досить поверхово розглядали питання українських цінностей, їх переорієнтації та пристосування до європейських цінностей і стандартів. Насамперед це пов'язано зі складним та нестабільним становленням українського політичного простору. У зв'язку з усіма цими проблемами доцільним є дослідити такі поняття, як: «цінності політичного простору», «європейські цінності» та «цінності українського суспільства».

Цінності були об'єктом уваги багатьох науковців, а саме: Е. Фромма, В. Франкла, М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Шпенглера, Ю. Габермаса та ін. Прибічники аксіологічного підходу, а саме: В. Біблер, А. Лосєв, В. Тугарінов, – досліджували поняття «цінності» в контексті цивілізаційно-історичних процесів, основою яких є загальнолюдські цінності. На думку цих науковців, кожна людина повинна усвідомлювати свою відповідальність перед суспільством і тим самим реалізовувати загальнолюдські цінності.

Мета статті – дослідити феномен європейських цінностей через призму цінності політичного простору.

© Чередниченко А. А., 2020

Викладення основного матеріалу. Цінності люди сприймають по-різному. Проблема цінностей стає актуальною в наш час, коли знецінюються культурні традиції та змінюються форми правління в суспільстві. Цінність є предметом дослідження особливого розділу філософської науки – аксіології, яка сформувалась як самостійна галузь філософії. Слід зазначити, що вперше поняття «цінність» розкрив у своїх роботах І. Кант. Він визначав цінності як вищий принцип людської поведінки. У філософії цінність узагальнено розглядають з двох позицій: як поняття, що характеризує безумовні незаперечні основи людського буття і як значення певних предметів, явищ, процесів для людини, соціальних груп, суспільства в цілому.

Важливим залишається питання про природу походження цінностей, зокрема в суспільному житті. За основу ми беремо концепцію Я. Щепанського, згідно з якою цінності є колективним продуктом, який формується в соціальних процесах.

Поряд із визначенням проблеми сутності та джерела походження цінностей порушуються питання класифікації та ієрархії. Керуючись ієрархією Г. Ріккерта та М. Шелера, цінності поділяються на цінності-цілі та цінності-засоби, позитивні та негативні, матеріальні, технічні, духовні, моральні, естетичні, політичні, правові. Окрім цих цінностей, В. Тугарінов ще виділяє реально-екзистенціальні, які насправді існують.

З огляду на зазначене вище сформулюємо сукупність змістовних характеристик феномену тих цінностей, що розгортаються в політичному просторі. Отже, конкретний предмет стає цінністю не сам по собі, а оцінюється через позицію конкретних властивостей певного предмета.

До цінностей політичного простору належать ідеї політичних потреб певних суб'єктів. Цінності політичного простору формуються з політичних реалій, вони є елементами, стосовно яких суб'єкти наділені відповідними потребами та позиціями, що визначають позиції чи диспозиції суб'єкта в цьому просторі.

Різниця між політичними цінностями та цінностями політичного простору полягає в тому, що політичний простір відображає бажаний результат політичної діяльності на відміну від цінностей політичних, які відображають уподобання, інтереси суб'єктів політичного простору, які в реальному часі діють у системі та ведуть боротьбу за сфери впливу. Цінності політичного простору виявляються в різних формах, конкретизувати які найдоцільніше за допомогою класифікації базових цінностей і потреб, запропонованої С. Райсом. Учений зосередив свою увагу на вивченні потреби цінностей людей, на внутрішніх детермінантах поведінки, незалежно від поля її діяльності. С. Райс розробив 16 базових потреб, а саме:

1) авторитет – потреба впливати на інших;
2) незалежність – потреба покладатися на себе;
3) інформація – потреба отримувати знання;
4) схвалення оточення – потреба бути прийнятим іншими людьми;
5) порядок – організація навколишнього простору;
6) нагромадження;
7) гідність;
8) ідеалізм – потреба в соціальній справедливості;
9) соціальний контакт;
10) сім'я – потреба ростити власних дітей;
11) статус – потреба у високому становищі;
12) помста за образи;
13) любов;
14) їжа;
15) фізична активність;
16) спокій (див. [6]).

Якщо уважно проаналізувати всі ці потреби, можна побачити, що вони дуже схожі на потреби з ієрархічної піраміди А. Маслоу, за якою суб'єкт, задовольняючи найнижчі потреби, намагається задовольнити потреби вищого рівня.

Спираючись на логіку дослідження, більш детально розглянемо і проаналізуємо європейські цінності. Загальновизнаними європейськими цінностями, на думку самих європейців, є: мир (45 %), права людини (42 %) та повага до людського життя (41 %) [7, с. 191 – 205].

Для діалектичного поєднання теорії та практики слід більшу увагу звернути на фактичність. Зокрема, європейські цінності закріплені в таких нормативно-правових документах ЄС, як: Копенгагенські критерії членства в ЄС, Лісабонський договір, договори, що запроваджують ЄС та конституцію. Проаналізуємо європейські цінності, зарегламентовані в цих нормативних документах:

1) мир розглядається як відсутність збройних конфліктів та вирішення конфліктів між державами, якщо вони виникають, мирно, шляхом перемовин;

2) права людини – невід'ємний складник, без якого не може існувати держава; їх дотримуються всі члени суспільства незалежно від сфер діяльності;

3) демократія через дотримання справедливості та рівності для всіх;

4) свобода особистості – необхідна умова існування суспільства, виявляє вищу духовну суть людини і цінність життя;

5) законність – неухильне дотримання і виконання законів усіма суб'єктами права;

6) рівноправність – рівність усіх громадян суспільства перед законом і судом;

7) толерантність – сприйняття і терпіння суб'єктів відмінних у поглядах і уявленнях;

8) солідарність – соціальна згуртованість та єдність дій, у процесі яких досягаються певні цілі;

9) самореалізація – процес становлення особистості через реалізацію свого призначення;

10) повага до інших культур – поважне та толерантне ставлення до «чужої» культури;

11) особливий вид духовно-практичної діяльності, заснованої на вірі у священне.

Розглянемо європейські цінності шляхом аналізу нормативного базису, в якому ці цінності закріплені. У Копенгагенських критеріях цінності розглядаються в політичних, економічних та структурних критеріях.

Політичні критерії – майбутні країни-кандидати, які мають на меті вступ до ЄС, повинні гарантувати демократію та верховенство права, політичний плюралізм, свободу слова. За оцінками Європейської комісії, у випадках аналізу дотримання вимог та критеріїв країн-кандидатів перш за все перевіряється захищеність конституцією прав та свобод громадян, свободи слова в процесі роботи урядових і неурядових організацій.

Економічні критерії – основним критерієм є наявність дієвої ринкової економіки завдяки рівновазі попиту та пропозиції, лібералізації цін і торгівлі, достатньої законодавчої бази, яка б регулювала договірні відносини, бази для сприятливого інвестиційного клімату, розгалуженої економічної політики.

Структурні критерії – країни-кандидати мають бути здатними взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про ЄС, включаючи політичний, економічний та валютний союз.

Українські цінності можна проаналізувати на основі кола Ш. Шварца, ізраїльського дослідника, який розробив і дослідив українські цінності і порівняв їх із європейськими. Умовно всі ці цінності можна об'єднати в 10 груп цінностей:

1) влада – контроль чи домінування над людьми і ресурсами;
2) досягнення – особистий успіх, що відповідає соціальним стандартам;
3) гедонізм – власне задоволення;
4) стимуляція життя, насиченого гострими відчуттями, новизною і складними завданнями;
5) самостійність – незалежність у прийнятті рішень;
6) універсалізм – висока оцінка і захист добробуту всіх людей;
7) доброзичливість – підвищення добробуту людей, з якими людина часто спілкується;
8) традиція – повага і прийняття звичаїв та ідей, які походять із традиційної культури і релігії;
9) конформність – уникнення дій, які могли б засмутити інших людей, заподіяти шкоду, а також порушити соціальні вимоги і норми;
10) безпека – безпека, гармонія і стабільність суспільства [5].

Українська ієрархія цінностей дещо відрізняється від європейської. В Україні помітніше виражені такі цінності, як: цінності безпеки, традиції, конформності та влади, слабшими є цінності самостійності, гедонізму, стимуляції й доброзичливості. В Україні домінує цінність самоствердження через владу і багатство, а не через самовіддачу та самореалізацію (таблиця) [2, с. 235 – 244].

Порівняльна характеристика цінностей

Назва укрупнених ціннісних категорій	Назва типологічних ціннісних індексів	Характеристика становища України порівняно з іншими європейськими країнами
Збереження	Безпека	Випереджає всі країни, крім Греції, Естонії, Угорщини, Польщі, з якими немає значних відмінностей
	Конформність	Усі країни, крім Норвегії, Польщі, Словаччини, Чехії
	Традиція	Випереджає 16 країн, відстає від Греції
Самоствердження	Досягнення	Займає середню позицію
	Влада	Має найвище значення і випереджає всі інші країни
Вихід за межі власного «Я»	Доброзичливість	Випереджає тільки Словенію
	Універсалізм	Займає середню позицію
Відкритість до змін	Стимуляція	Відстає від усіх країн, крім Греції та Угорщини
	Самостійність	Відстає від усіх країн, окрім Греції

Проаналізувавши всі ціннісні компетенції українського суспільства, можна змалювати такий політичний портрет:
– низький рівень законослухняності;
– ностальгія за авторитарним режимом у поєднанні з демократичним реформуванням;
– сподівання на появу сильного лідера, який би навів лад у країні;
– консолідуюча ідея суспільства – прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян;

– переважна незацікавленість політикою;
– незначна кількість залучених до громадських та політичних організацій;
– етичний та національний вокалізм;
– незначна довіра людей до представників інших релігійних конфесій;
– невизначеність з приводу лібералізації економічного ринку;
– помірковані патріотичні почуття з тенденцією до зростання [1, с. 23 – 26].

Висновки. З огляду на сформований ціннісний портрет українського суспільства можна спрогнозувати, як у подальшому впровадження європейських цінностей буде впливати на сфери життя українського суспільства.

Сучасна практика свідчить про те, що реформи в країні просуваються повільно, боротьба з корупцією не ведеться, рівень життя населення залишається на низькому рівні тощо, а це гальмує входження у політичний, економічний, соціальний, культурний та безпековий простір Європи, з народами якої українці поділяють загальні цінності та принципи. У сучасних умовах Україна потребує кардинальних змін як у системі кадрової політики, так і в суспільстві загалом, зокрема суспільно-ціннісних орієнтацій у нашій свідомості. Кожен повинен осмислити ціннісно-світоглядні уявлення, зокрема про призначення особистості, моральні та духовні ідеали, внутрішні переконання тощо, що базуються на історико-культурній і духовній спадщині нашої Батьківщини та європейських стандартах.

Сьогодні держава трансформується із суспільства з традиційним устроєм, елементами авторитаризму в соціально орієнтоване суспільство з прозорою демократією. Відбуваються заміна існуючих ціннісних систем на європейську шкалу цінностей, орієнтація на моральне оздоровлення суспільства, позбавлення тягаря корупційних проявів, зростає значення культури.

Список бібліографічних посилань

1. Горбатенко В. П. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів: автореф. дис. … д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ,1999. 36 с.

2. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз: монографія. Київ: Вища шк., 1998. 392 с.

3. Пірен М. І. Європейські цінності та їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України.* 2015. Вип. 1. С. 78 – 90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_9.

4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

5. Шварц Ш. Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий. *Психология. Журнал Высшей школы экономики.* 2008. Т. 5. № 2. С. 37 – 67.

6. Щербакова Ю. Основні напрями практичного втілення демократичного ідеалу в Україні. *Нова парадигма*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 96. С. 125 – 135.

7. *Eurobarometer. The EP and the expectations of European citizens*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer.

List of references

1. Horbatenko V. P. Modernizatsiia ukrainskoho suspilstva u konteksti suchasnykh tsyvilizatsiinykh protsesiv: avtoref. dys. … d-ra polit. nauk: 23.00.02. Kyiv,1999. 36 p. [in Ukrainian].

2. Kresina I. Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy: etnopolitolohichnyi analiz: monohrafiia. Kyiv: Vyshcha shk., 1998. 392 p. [in Ukrainian].

3. Piren M. I. Yevropeiski tsinnosti ta yikh realizatsiia u sferi derzhavnoi sluzhby ta kadrovoi polityky Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy.* 2015. Vyp. 1. P. 78 – 90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_9 [in Ukrainian].

4. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020». URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 [in Ukrainian].

5. Shvarts Sh. Kulturnyie tsennostnyie orientatsii: priroda i sledstviya natsionalnyih razlichiy. *Psihologiya. Zhurnal Vyisshey shkolyi ekonomiki.* 2008. T. 5. № 2. P. 37 – 67 [in Russian].

6. Shcherbakova Yu. Osnovni napriamy praktychnoho vtilennia demokratychnoho idealu v Ukraini. *Nova paradyhma.* Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2010. Vyp. 96. P. 125 – 135 [in Ukrainian].

7. *Eurobarometer. The EP and the expectations of European citizens*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer.

CHEREDNYCHENKO Anastasiia
Postgraduate Student Dnipropetrovsk Regional Institute
for Public Administration National Academy for Public Administration
under the President of Ukraine

EUROPEAN VALUES: THEORETICAL FOUNDATIONS FORMATION

Ukraine needs systematic political, legal and economic reforms. All these changes are aimed at bringing Ukraine closer to the European Union and introducing European values and standards into Ukraine's state policy.

Despite a deep study of the notion of «value» and the introduction of «European values» into the political life of society, scientists have very superficially considered the issues of Ukrainian values, and their reorientation and adaptation to European values and standards.

This is first and foremost due to the difficult and unstable development of the Ukrainian political space. In view of all these problems, it is appropriate to study such concepts as: «values of political space», «European values», «values of Ukrainian society».

The values of political space include ideas of political needs of certain subjects. Values of political space are formed from political realities, they are elements in which the subjects are endowed with appropriate needs and positions that determine the position or disposition of the subject in that space.

The difference between political values and values of political space lies in the fact that political space reflects the desired result of political activity, as opposed to the values of the political ones that reflect the preferences, interests of the political space actors, who live in the system in real time, and fight beyond the spheres of influence.

Everyone has to comprehend value-based ideas, in particular about the purpose of the individual, moral and spiritual ideals, inner convictions, etc., based on the historical, cultural and spiritual heritage of our Motherland and European standards.

Today the state is transformed from a society with a traditional system, elements of authoritarianism into a socially oriented society with a transparent democracy. Replacement of existing value systems with the European scale of values, orientation to moral healing of society, increasing importance of culture, depriving the burden of corruption manifestations.

Key words: values, state policy, reforming, democracy, European Union.

Надійшла до редколегії 04.02.20